

Kápolnási Zsolt

ORBÁN BALÁZS ADATGYŰJTŐ JEGYZETFÜZETE
AZ ORSZÁGOS SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁRBAN

1. Orbán Balázs három jegyzetfüzete

Mai tudásunk szerint Orbán Balásznak három adatgyűjtő jegyzetfüzete maradt fenn. Egyikükben, a kolozsvári akadémiai könyvtár kéziratárában egy, a provenienciájukat tisztázó, 1906. október 11-re datált adománylevél¹ is található, melyet Koncz Ármin székelyudvarhelyi gyógyszerész² dr. Nyiredi Gézának, a kolozsvári unitárius kollégium tanárának³ írt. Koncz „a legnagyobb székely” barátja volt, és huzamosabb ideig bérelte az Orbán Balázs tulajdonát képező Szejkefürdőt. A gyógyszerész a tulajdonos halála után is többször megfordult a fürdőtelepen, ahol három jegyzetfüzetet talált, melyeket Orbán Balázs használt gyűjtőútjai során. A fent említett levélben Koncz arról is beszámol, hogy az egyik zsebkönyvecskét a kolozsvári Unitárius Kollégiumnak adományozza (a levéllel együtt küldte), a másikat a székelykeresztúri Unitárius Kollégiumnak, míg a harmadikat az Udvarhely megyei múzeumnak.

A kolozsvári unitárius kollégiumnak adományozott füzetecske⁴

Első lapjain a feljegyzések arról tanúskodnak, hogy Orbán Désről Nagybányára utazott. A Belső-Szolnok vármegyei Alsókosály–Kapjon–Kackó–Galgó–Nagyilonda, majd Kővár-vidéki Kővárgara–Törökfalú–Nagysomkút–Magyarberkesz–Kővárremete–Koltókatalin (utóbbi ma Koltó része)

jelenleg is a két város közötti fő útvonal. A Lápos folyótól északra, Nagybánya már Szatmár vármegyéhez tartozott. Az arany fővárosában látogatást tett, és hosszan jegyzetelt a kereszthegyi aranybányában. A közeli Felsőbányán részletes jegyzetek készültek a Nagyboldogasszony-plébániatemplom értékeiről. A Szamos menti és Kővár-vidéki utazás feljegyzéseit követően Orbán Balázs a Dés melletti Néma faluhoz kapcsolódó legendákat eleveníti fel, és rajzokkal alátámasztott leírást kapunk a némai templomról.

Felvetődik a kérdés, hogy milyen szándékkal készítette Orbán Balázs ezeket a jegyzeteket. Nem tudunk olyan tervéről, mely szerint *A Székelyföld leírása* jellegű monográfiát tervezett volna kiadni erről a vidékről is. A füzetecskeben adatolt útvonalon egyetlen olyan helység van, melyről Orbán később tudományos jellegű írást adott ki, ez pedig Dés városa. Magáról Désről viszont nincsenek jegyzetek a füzetben. A kérdésre az 1888-ban az *Archaeologiai Értesítőben* megjelent *Dézs városa régi emlékei* című tanulmány bevezető sorai adhatnak választ: „Már annyira bennem van a kutatási vágy, ...hogy át nem utazhatom valamely városon avagy falun anélkül, hogy annak templomát vagy más sejtethető régiségeit és nevezetességeit, bár futólag, meg ne tekintsem.”⁵ Ezt legfennebb a térséghez kapcsolódó családi érintettségével egészíthetjük ki: a galgói és tövisi Rácz család birtokei részben a báró Orbán családra szálltak.⁶

¹ RAKK, MsU 1186/A. Teljes szövegét közölte KOVÁCS Sándor 2010, 136–137.

² Nagysolymosi Koncz Ármin (1855–1927), Udvarhely vármegye vezető gyógyszerésze, szemölcs elleni készítményét Bécsben is forgalmazták. (A Koncz gyógyszerészcsaládról lásd PÉTER H. Mária 2013, 198–199; Koncz Árminról lásd még SZÁSZ Hunor 2016.) Gazdag közéleti szerepvállalású, vagyonos polgár nagybirtokeként és vállalkozóként a századelőn kiépítette az általa bérevelt/megvásárolt homoródfürdői fürdőket, ezzel függ össze a későbbi szekjefürdői bérlet is. Koncz Ármin 1906-ig praktizált gyógyszerészként, ekkor felszabadult idejével függ össze a füzetkék közhasznú gyűjteményekben való elhelyezése. Ezt a tárgyalat adománylevél is megerősíti, lásd KOVÁCS Sándor 2010, 137.

³ Dr. Nyiredy Géza (1861–1914), nagyajtai születésű vegyész, szakíró, 1890-től a kolozsvári unitárius kollégium természetrajz és francia szakos tanára, 1893-tól egyidejűleg a kolozsvári keres-

kedelmi akadémia áruismeret-tanára.

⁴ RAKK, MsU 1186/B. Ismertette és a nem-székelyföldi feljegyzéseket teljes szöveggel közölte KOVÁCS Sándor 2010, 134–144. (*Orbán Balázs-relikvia az unitárius kollégium könyvtárában* fejezet.) A füzetke itt következő tartalmi ismertetése a 2019. évi saját kézbevétele alapján készült.

⁵ ORBÁN Balázs 1888, 332.

⁶ A Rácz család levéltárának Orbán Balázshoz került részanyagát tételesen is hivatkozva a szolnok-dobokai vármegye-monográfia (KÁDÁR József et al. 1905, VII, 428, 430; 1902, III, 509.) De valószínűleg a többi galgói, Torma József közvetítésével felhasznált Rácz-adat (Uo., III, 502–509.) is Orbán Balázs anyagából másolt. Vö. még: „1760 körül báró Orbán Pál itteni és magurai részét gróf Nemes Ferencnek adta el.” (Uo., III, 504.) Azt, hogy a galgói Ráczok által 1587-ben elnyert tövisi birtok is a báró Orbánokra szállt részben, lásd ORBÁN Balázs 1886, 311.

A jegyzetfüzet 18. oldalától kezdődően elsősorban Háromszéken és vele szomszédos Felső-Fehér vármegyei területen készült feljegyzések találhatók (Esztelnek, Gelence, Zabola, Kovászna, Ozdola, Barátos, Réty, Nagyborosnyó, Sepsiszentgyörgy, Aldoboly, Szotyor, Illyefalva, Bodok, Oltszem, Torja, Szentkatolna, Bálványosvár), ezeket a füzetke másik végétől kezdve jegyezték be.⁷

A székelykeresztúri Unitárius Kollégiumnak adományozott füzetecske

Sokáig a székelykeresztúri múzeum tulajdonában volt, majd átkerült a csíkszeredai állami levéltárba, és ma is ott tanulmányozható.⁸ A füzet első lapja a Bodza-vidéken készült jegyzeteket olvashatjuk. A szászhermányi erődtemplom részletes leírása után a feljegyzések arról tanúskodnak, hogy Orbán Balázs Háromszéken és vele szomszédos Felső-Fehér vármegyei területen vetette papírra őket (Uzon, Kilyén, Sepsikőröspatak, Málnásfürdő, Sepsibükszád). A 25. oldaltól a 36. oldalig a Szent Anna-tó és Bálványosvár adatolása olvasható, majd a sepsibükszádi Vápa-várának és a Tusnádi-szorosnak a részletes leírása következik.⁹

Amint fentebb említettük, a Nyiredi Gézának írt levél szerint Koncz Ármin *a harmadik jegyzetfüzetet az Udvarhely megyei múzeumnak szánta.*

Utóbbi 1902-ben alapították, ám székhely hiányában a székelyudvarhelyi vármegyházán helyezték el az összegyűjtött anyagot. 1909-ben a gyűjteményt átadták a sepsiszentgyörgyi Székely Nemzeti Múzeumnak. Ott volt-e Orbán Balázs füzete az átadott múzeumi tárgyak között? A válasz egyértelműen: nem. Sőt a füzet már a székelyudvarhelyi gyűjteménybe sem került be. A Székely Nemzeti

Múzeumban az Udvarhelymegyei Múzeum-Egyesület letéte részletes beérkezési naplóval, leltárral, átvételi jegyzőkönyvvel érkezett be 1909. szeptember 27-én, és az Udvarhely vármegye által visszatartott apródruhákon kívül mindent átadtak, köztük Orbán Balázs egy ruháját és az általa közölt firtosi lakatot is, a jegyzetfüzet azonban nem szerepel közöttük, ahogy Koncz Ármin bármilyen adománya sem.¹⁰

Az ellentmondás az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattárában tisztázódott: 2004-ben itt került nyilvántartásba és vált kutathatóvá a harmadik füzetke is,¹¹ benne azokkal a bejegyzésekkel, amelyek dokumentálják, hogy azt három generáción át őrizte a Koncz család.¹² Így ma is olvashatjuk a harmadik füzet feljegyzéseit is, melyek Udvarhelyszékre (Szentábrahám, Gagy, Oláhfalva, Zetelaka, Énlaka, Karácsonyfalva, Recsenyéd) vonatkoznak. A jegyzetfüzet majdnem felét (a 20v–47v és 53r–54v oldalakat csaknem kizárólag) az anyavárossal, Székelyudvarhellyel kapcsolatos feljegyzések teszik ki.¹³

2. A budapesti füzet leírása

Az Országos Széchényi Könyvtár Kézirattárának Duod. Hung. 181 jelzetű jegyzetfüzete 64 levelet tartalmazó tizenkettedrét füzet, a megtaláló által utólag bekötötté.¹⁴ Az elülső borítólap verzőjén ceruzával: *I*, gerincén: *BrOrbán Jegyzetei*. Az elülső szennylap rectóján Koncz Árpád két gyermekének a beírása:¹⁵ „*Orbán Balázsnak a »Székelyföld« szerzőjének sajátkezű jegyzetei. Lengyelfalván feltalálta és bekötötte Édesapám: Koncz Ármin = DrKoncz Árpád 1956 II. 28.*” (7. ábra.) A továbbiak, beleértve a füzetben található két bekötetlen kutyanyelvet, Orbán Balázs írása, és majdnem kizárólag honismereti jegyzetek.

⁷ Kóvár-vidék tételes említése 1876 előttre datálja a Szamos menti és a Nagybánya-környéki jegyzetek születését. A másik feljegyzéscsoportot, a háromszéki adatokat pedig 1869 előttinek egyértelműsíti a felhasználásuk *A Székelyföld leírása* harmadik kötetében.

⁸ CSÁL, Fond 683, Ms 110.

⁹ A füzetecske részletesebb feldolgozása folyamatban van, közvételére várhatóan az *Acta Siculica* 2020–2021 kötetben fog sor kerülni.

¹⁰ Molnár Károly nyugalmazott főreáliskolai tanár [múzeum-] igazgató az 1–223. leltári számú múzeumi tárgyakat adta át, kivéve a 108. leltári számú apródruhákat, amelyeket az Udvarhely megyei alispán vett át. A Dózsa Jakab főreáliskolai tanár [múzeum-egyleti] könyvtárától átvett múzeum-egyesületi könyvtár: „1 album, 264 kötet, 146 füzet, 152 lappéldány, összesen 563 db” volt. (SZNM, It, 41-1909; SZNM, K. 2380, mely utóbbinak tételei között *Az Udvarhely-vármegyei múzeum* törzskönyve, lsz. 196–197. alatt a két Orbán Balázs-relikvia.)

¹¹ OSZK, Kézirattár, Duod. Hung. 181. (Beérkezési száma: OSZK, Kézirattár, 52/2004.)

¹² Koncz Ármintól a füzetke valószínűleg második legkisebb gyermekéhez, Koncz Gyulához (1895–1952) került, aki a székelyudvarhelyi gyógyszerterát is államosításáig, 1949-ig működtette. Utána Budaörsön volt az Orbán-relikvia, a legkisebb Koncz-fiók, Dr. Koncz Árpádnál (1897–1972). Őt a román hatóságok 1920-ban letartóztatták, jogi tanulmányait már Szegeden fejezte be, és 1927-től Budaörsön volt ügyvéd. Székelyföldre a második bécsi döntés után került vissza – 1941–1943-ban megbízott sepsiszentgyörgyi polgármester –, ezt követően nagybányai főügyész. 1947 első napjaiban mint magyar állampolgárt utasították ki Romániából, ahová a város az 1946-os párizsi békével nemzetközi jogi érvennyel is visszakerült. Sepsiszentgyörgyön született fiának, Koncz Árpádnak (1941–1999) a halála után annak özvegye, Bodnár Ágnes adományozhatta a füzetkét az Országos Széchényi Könyvtárnak.

¹³ A 42v oldalon a homoródfürdői kápolnáról is található bejegyzés.

¹⁴ A füzetecskéket egyszerre köttette be Koncz Ármin, a gerincetre is ugyanaz a cím került. Vö. KOVÁCS Sándor 2010, 134.

¹⁵ Az aláírás és a bejegyzés nem egyidejű, és nem ugyanaz a kéz írta.

A füzet jegyzeteinek többségét Orbán Balázs beépítette *A Székelyföld leírása* köteteibe, ezeket a beszerkesztés munkafolyamata során általában áthúzta. Mintegy 25 levélnyi szöveg nem áthúzott, 6 levél üres, ezenkívül 5 levélnyi felületet rajz foglal el, a rajzok részben ugyancsak megjelennek a monográfiában, részben azonban nem. Az utolsó levélre beragasztott töredékek (64r és 64v) eredetileg a füzet más helyén voltak.

Egy szövegcsoport szerkesztői és kiadói feladatokat jelez: 1v: „...csak a mutatónyul vi[en]dő képek látása után Iső[bben –] az ajánlathoz személyük [– a] kölcsönös megegyezés n[élkül] lehetetlen. Különben [sincs] ok a sietésre, mivel egy [...] más művek vannak [mun]kába. Balázs Sándor, Egyetem u. 2. sz. Toronyerőd”; 1v, fejjel lefelé beírva [képek?]: „[...] Dobrainál, [7 Cs] onkavár, 6 Collegium, 5 Barátok, 5 Reform. templom, 5 emlék Kis[?]”; 18a [kutyanyelv]: „Zetelakáról – Minden lapra beírandó 1–2. és 3. lap”; 19a [kutyanyelv]: „Eddig írandó be: 4 lap kimarad, s jön a túlsó [az] agyagfalvi rétről. Fehéregyháza nem írandó be.”

A területi/történelmi adatok a következő sorrendben következnek: Szentistván¹⁶, Nyárádszentlászló, Bözödújfalva, Szentábrahám, a Gagy völgye (a *Székely asszonyok* törvényéből¹⁷), Kiszalambfalva, Szentábrahám, Kissolyos, Szentábrahám, 1–2. ábra, Szentábrahám, Székelykeresztúr, „székely történelem” (a *Nemzeti Társalkodó* 1833-ból), Patakfalva, székelyudvarhelyi 1505-ös székely nemzetgyűlés, 1648-as regestrum helynevei, Oláhfalva, székely önkormányzat története a 18. században, Zetelaka, Lövete, Zetelaka, Fehéregyháza, Oláhfalva és a csíkszeredai Mikó-vár, Zetelaka (a 18a kutyanyelven), a székelyek és a gyulafehérvári és dévai vár javítása, Bözödújfalva, Agyagfalva, Fehéregyháza (szerkesztői emlékeztető a 19a kutyanyelven), Szentháromság, Gagy, Székelyudvarhely (a beolvadt településekkel), Kadicsfalva és Bethlenfalva, Székelyudvarhely (Veszely¹⁸-adat), Homoródfürdő, Székelyudvarhely, 3–4. ábra, Székelyudvarhely, Agyagfalva, Fehéregyháza (*Nemzeti Társalkodó* 1836-os adatai), Somosd, Tarcsafalva, Énlaka, 6. ábra; Gyergyó és a szászsebesi erődítés, valamint Lókod és Marosvécs–Maros-völgy–Maroshévíz (*Nemzeti Társalkodó* 1836-os adatai); Székelyudvarhely, ugyanide Csíki székely krónika-„adatok”, Székelyföld geológiájához adatok, Székelyudvarhely, Homoródkarácsonyfalva, 5. ábra,

Homoródkarácsonyfalva, Recsenyéd, Homoródkarácsonyfalva, Makfalva (és hozzá Dósa Dániel-sorok¹⁹), Fehéregyháza, Szentistván. A jegyzetek tehát nem utazásokhoz, hanem vegyes adatgyűjtéshez kötődnek.

Ugyancsak honismereti jellegű további néhány, tájnyelvi adatokat rögzítő, más honismereti szerzőkkel vagy szakirodalmi forrás beszerzésével kapcsolatos jegyzet: 1r: „A[...]nak: *nevendék marhára járó fickó*; Összezándoroltak: *összeszólalkoztak*; Szilonyos hó: *kérges fagyott felületű hó*”; 57r: „Felförmedni: *felrudalni, rátámadni*”; 37v: „Benkő Farkas – Károly²⁰ fia – Marosszentkirályon lakik”; 48r: „Sebesi Samu²¹ Kővárinak²² 2 forint 20 krajcárt küld az Erdély történelme 4. kötetéért. Archaeologiai Közlemények, *kiadja a Magyar T. Academia Archaeologiai Bizottsága, Első kötet, Pest, 1859*”; 49v: „Torma Károlynak²³ Somosdon a Ref. Temp[lomban] egy régi harang 1483-ból, feliratát elküldendi Szabó tanár úr²⁴”; 52v: „Matusik, a Lyceum könyvtárnokától²⁵ kikérni Geologisches Reichs-Anstalt évkönyveit, Erdélyről van sok [bennük]” – utóbbiak vonatkozásában jegyzetel is onnan, ahol ezt az irodalmat találta, lásd 54v–55r: ásvány- és közettani német–magyar szójegyzék.

Az 1863-ban megjelenő Kővári-kötet ára post quem adat, az udvarhelyszéki jegyzetek beépítése *A Székelyföld leírásába* ante quem adat: a jegyzetfüzetet „a legnagyobb székely” az 1863–1868 időszakban írta tele. Amennyiben a 48r oldalon, öregesebb (?) írással említett Sebesi Samu maga az 1859-ben Rugonfalván született író, nem pedig hasonnevű nagybátyja, akkor jóval *A Székelyföld leírása* kötetének megjelenése után is tett bejegyzéseket, szabadon maradt részeibe.

Végül, a jegyzetfüzetet – kéznél levő papírneműként – Orbán Balázs egyéb, nem szakmai feljegyzésekhez is felhasználta. A kevés ilyen szöveg gazdasági/költségvetési bejegyzések, egyéb információk. 3r: „*Dietrihtől megtudni, hogy vannak-e ótókések [oltókések], megtudni azokat. Ha vannak mintalapak, Barátosinak Marosvásárhelyre elküldeni*”; 48r: „*Koncznak Teleki Tecával szembe átadni a topánkáért 2 forint 70 krajcárt. Bertának is egy pár új cipője is ottmaradt, ezt is elküldeni*.” 62v: „*Károly beállott máj. 1-én. Kikapott Kolozsvárt máj. 8-án 1 forint[ot], Lengyelfalván Űrnapkor 1 forint[ot], Lengyelfalván 12 krajcár[t].*”

¹⁶ Ma Hármásfalva része.

¹⁷ CSEREY Farkas 1800.

¹⁸ VESZELY Károly 1860, I, 381.

¹⁹ DÓSA Dániel 1858, 156, 160.

²⁰ Benkő Károly (1805–1863), Székelyföld monográfusa.

²¹ Valószínűleg Sebesi Samu (1859–1930) író hasonnevű nagybátyja.

²² Kővári László (1819–1907), szakíró.

²³ Torma Károly (1829–1897), római koros régész, stb. 1887 után Olaszországban élt.

²⁴ Szabó Sámuel (1829–1905) 1858–1868-ban tanára a marosvásárhelyi kollégiumnak.

²⁵ Matusik János piarista atya, 1860–1866-ban a kolozsvári királyi Lyceum (főtanoda) könyvtárosa.

3. A Budapestre került jegyzetfüzet közöletlen honismereti szövegei

A jegyzetfüzet honismereti bejegyzései közül a következők adatsorai közöletlenek *A Székelyföld leírása*... I. és IV. kötetében, avagy forrásként már korábban:

Udvarhelyszék

9v: „[Székelykeresztúr.] Mikola Szabó Sámuel professzor igen sok érdemeket tett, mikor a kollégium eszméje megszületett, ő faluról falura járt, pénzt, Almás és Karácsonfalván meszet, másutt követ szónokolt össze, s építteté, s saját kézzel is dolgozva építé fel az első kollégiumot és rektori házat, s elkészülve, első rektorává lett az oskolának.”

14v: „[az 1648-i udvarhelyszéki levéltárba levő regestrumba] Siménfalva Simienf., Ülke Ilke, Zetelaka Zete loka, Enlaka Inloka.”

18v: „Mikó-vár 1715-be kiigazítottatik (udvarhelyszéki okmánygyűjtemény), rendeli a Kormányszék, hogy a csiki Mikó-vári fortalitium[hoz]²⁶ 1000 cserefa vágassék az B... és oláhfalvi határokon, s hogy azok vágásába és dolaturájába²⁷ a csikiak segítsenek.”

19r: „Károlyvára és Déva vára reparáltatik, az elsőhöz 1000 dolgozó és 50 szekér, a másodikhoz 300 dolgozó rendeltetik. (Udvarhelyszéki okmánygyűjtemény.)”

20r: „Gagyi határon a Zongora[!]-patak, Zongora[!]-erdeje, Tiszaduna-feje.”

42v: „Kadicsfalva és Bethlenfalva 1659-be a Szakadás felett egyezkednek, mivel árok neki[?]”

47v: „Udvarhelyi Kollégium. A negyedik tanári szék a iuris cathedra 1832[től,] Silvester [Dávid] tölti be, [18]48ig áll, ekkor megszűnik, s csak [1]860-ba áll bé, jelenleg két jogtanár.”²⁸

57v: „[Karácsonfalván] egy áldozati római oltár]²⁹ teteje le van törve, s ülő paddá átalakítva”.

Felső-Fehér vármegye Udvarhelyszékekkel szomszédos területei

64r: „Fejéregyház”; 18r: „Fejéregyház. E kastély 1710-be úgy látszik ideiglenesen kormánykézen volt, mert van az udvarhelyszéki okmánygyűjtemény 1710-1719-i évszámot magába foglaló gyűjteményébe egy kormányszéki rendelet, mely Udvarhelyszék tisztségének rendeli, hogy a fejéregyházi várkapu és híd reparatiójához bizonyos számú szekereket és dolgozókat rendeljen.”

Marosszék

64v: „[Szentistván.] A régi vad s büntetésre gyakran iszonyatos korba [lak]ott Szentistvánba egy szép lány, s aki szeretett és elcsá[bít]tatott s keblébe szerelmének gyümölcsét hordta, e meg[szü]letett, de az akkor e tekint[et]be szigorú törvények bünt[é]től remegve, szülöttjét k[ív]é[ge]zte, eltemette, a törvény a vétkekből gyilkost tett [2r–2v: ...]ta vesztére az igazság ítélőszéke arra, hogy elevenen ásattassék el, s ott a neveztem kopár csúcson térdig földbe ásva, töve földbe rakva, elevenen temettetett el. A költői lelkű leány több napokig élt, s éjjelenként szintiszta énekbe tört ki fájdalom, mely az éj csendébe messze elhallatszott; ez énektől meghatva az atosfalviak egyfelől s a túl lakó gesesiek másfelől kijöttek megszabadítására, de egymással a jótékonyág e munkájába találkozáván, kövel kezdték dobál[...]. s lelkeknek hívén egymást, széjjelfutottak, s így a szegény leány iszonyú kínok közt múlt ki, de a kiszenvedettet eltemette a nép, s hantjára az ott elmenők most is köveket dobnak, s elmondják, hogy béke poraira, s az ének, mit a kínfacart lélek utolsó hagyományaként elzenge, él a nép száján most is, s azzal a leány emléke is.”

3r: „Nyárádszentlászló. Fenn a hegyen Sűgér király vára. Ennek a királynak sírja a templomsekrestyébe van. A várból lejárás volt a templomba. A templom is nagyon régi. Szent László neve, hogy Szent László király lova patkóját ott vesztette el.”

Köszönetnyilvánítás

A Budapestre került jegyzetfüzet digitalizálására, feldolgozásának elkezdésére az Országos Széchényi Könyvtár és a Székely Nemzeti Múzeum közös kutatási és kiadói programja keretében került sor. Itt köszönjük Földesi Ferenc különgyűjteményi igazgató és Liphay Endre kéziratári, valamint Györffy Szabolcs digitalizáló osztályvezetők messzemenő segítségét. A kéziratra Hoffmann Gizella hívta fel Boér Hunor figyelmét, akinek 2017. szeptemberi idevágó munkáját a Domus Hungarica Scientiarum et Artium támogatta, programirányítója Boka László tudományos igazgató volt. Ugyancsak Hoffmann Gizellát és Szita Gábort, Bakos Józsefet, Kádár Krisztinát illeti köszönet a kézirat kutatásának előkészítéséért. Demeter Lajosnak, Kocs Jánosnak (Sepsiszentgyörgy) és Róth András Lajosnak (Székelyudvarhely) a Koncz Árpád-adatokat köszönjük.

²⁶ Latinul: erőd.

²⁷ Latinul: faragás.

²⁸ Kihúzott közöletlen honismereti adalék.

²⁹ Vö. javított olvasatú felirata: ORBÁN Balázs 1868, 185.

Források

- Országos Széchényi Könyvtár, Budapest (OSZK)
– Kézirattár: *Tizenkettedrét magyar kéziratok gyűjteménye* (Duod. Hung.)
Román Akadémia Kolozsvári Könyvtára, Kolozsvár – Biblioteca Academiei Române Filiala Cluj-Napoca (RAKK)
– Kézirattár (Ms): *Kolozsvári Unitárius Kollégium kéziratai* (U)
Romániai Országos Levéltár Hargita Megyei Hivatala, Csíkszereda / Arhivele Naționale ale României Serviciul Județean Harghita, Miercurea-Ciuc (Csíkszeredai állami levéltár – CSÁL)
– Fond 683: *Székelykeresztúri Unitárius Gimnázium Iratgyűjteménye*
Székely Nemzeti Múzeum, Sepsiszentgyörgy (SZNM)
– Könyvtár: *Intézményi Levéltár* (It)

Irodalom

- CSEREY Farkas
1800 *A magyar és székely asszonyok törvénye*, Kolozsvár.
DÓSA Dániel
1858 *Zandírhám*, Kolozsvár.
KÁDÁR József et al.
1901–1905 *Szolnok-Dobokavármegye monográfiája*, Dés.
KOVÁCS Sándor
2010 Orbán Balázs és az Unitárius Egyház, *Keresztény Magvető*, CXVII/2, 124–144.
ORBÁN Balázs
1868–1873 *A Székelyföld leírása...*, I–VI, Pest és Budapest.
1886 Tövis és környéke, *Századok*, 309–329.
1888 Dézs városa régi emlékei, *Archaeologiai Értesítő*, Új folyam, VIII, 332–336.
PÉTER H. Mária
2013 *Az erdélyi gyógyszerészet magyar vonatkozásai*, II, Erdélyi Múzeum-Egyesület, Kolozsvár.
SZÁSZ Hunor
2016 „...mert nemcsak a nemesség, de az állás és vagyon is kötelez!” – Fejezetek egy székelyudvarhelyi polgári pályafutás történetéből. Nagysolymosi Koncz Ármin gyógyszerész, *Lustra*, 2016/2, 53–59.
VESZELY Károly
1860 *Erdélyi egyháztörténelmi adatok*, Kolozsvár.

**Un carnet pentru notițe al lui Balázs Orbán
în Biblioteca Națională „Széchényi” din Budapesta**
(Rezumat)

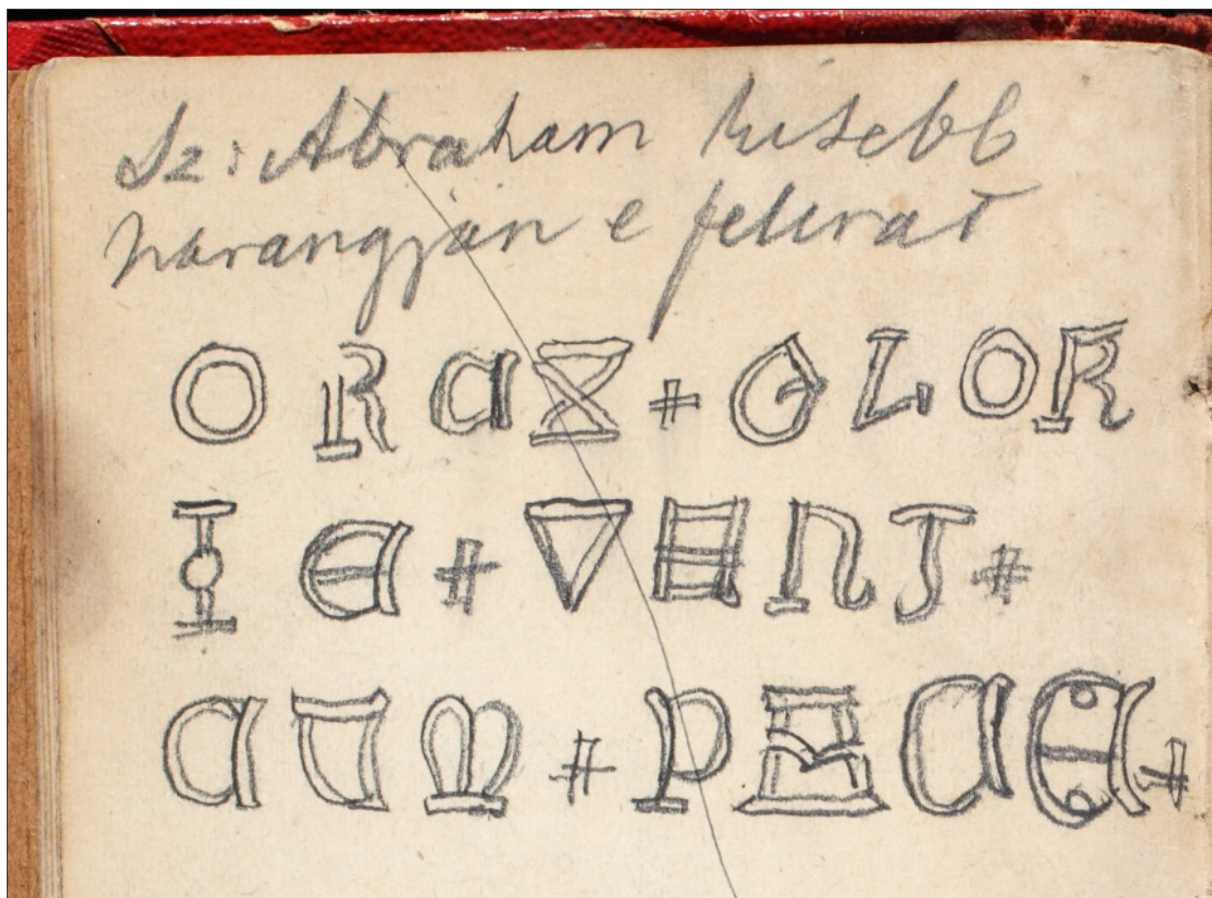
După cunoștințele noastre actuale, din carnetele pentru notițe, folosite de Balázs Orbán (1829-1890), „cel mai mare secuî”, s-au păstrat numai trei. Acestea au fost găsite în casa savantului scriitor, în Băile Szejke (Odorheiu Secuiesc), de prietenul lui Orbán, farmacistul-moșier-antreprenor odorheian Ármin Koncz. El a donat câte un carnet colegiilor unitariene din Cristuru Secuiesc, respectiv Cluj. În prezent, acestea se găsesc în Arhivele Naționale ale României Serviciul Județean Harghita (Miercurea-Ciuc), respectiv Biblioteca Academiei Române Filiala Cluj. Al treilea carnet a fost păstrat de familia Koncz, din generație în generație, până în 2004, când a fost donat Bibliotecii Naționale „Széchényi” (Budapesta). Lucrarea face inventarul însemnărilor și discută tematica abordată în al treilea carnet, respectiv aspecte ale metodologiei folosite de monografist.

A Notebook of Balázs Orbán in the National Széchényi Library of Budapest
(Abstract)

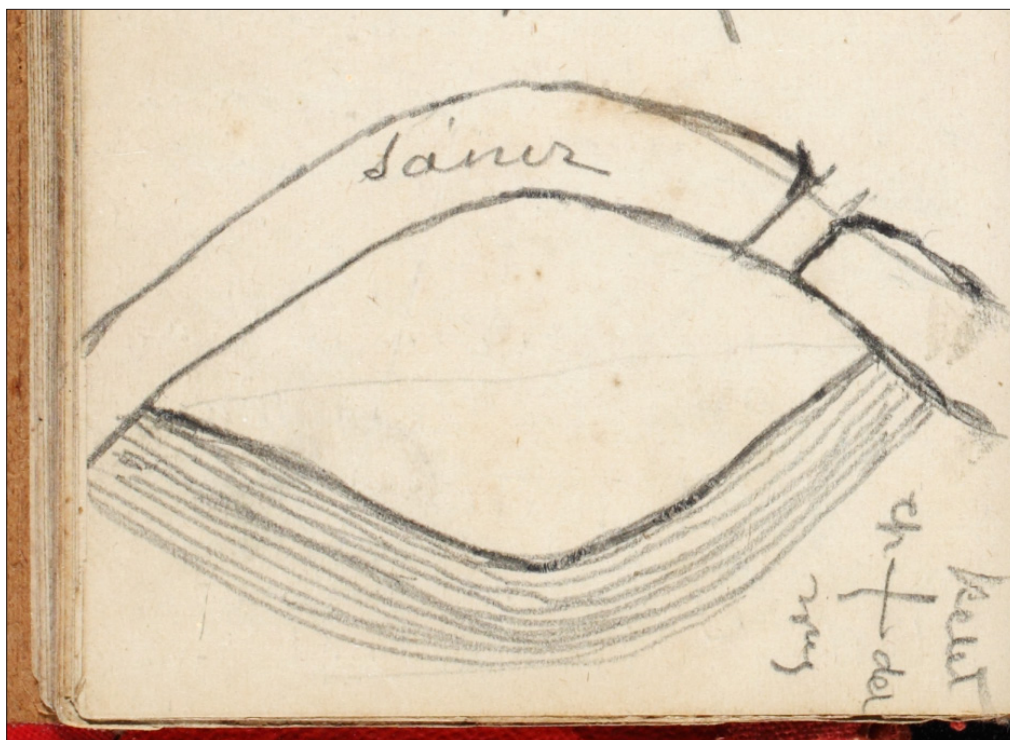
As far as we presently know, only three of the notebooks that Balázs Orbán (1829–1890), “the Greatest Székely” used have been preserved. These were found at Szejkelyudvarhely (Székelyudvarhely / Odorheiu Secuiesc), in the house of the erudite writer by his friend, the Székelyudvarhely pharmacist/landowner/entrepreneur Ármin Koncz. He donated one to the Unitarian college of Székelykeresztúr (Cristuru Secuiesc) and that of Kolozsvár (Cluj) each. At present, they can be found in the National Archives of Romania Harghita County Branch (Csíkszereda/Miercurea-Ciuc) and the Cluj Branch of the Romanian Academy Library (Kolozsvár/Cluj), respectively. The third notebook remained in the possession of the Koncz family and it was passed from generation to generation until 2004, at which point the family donated it to the National Széchényi Library of Budapest. This paper reviews Orbán’s notes in general before discussing in detail the contents of the third notebook as well as the methodology used by its author.

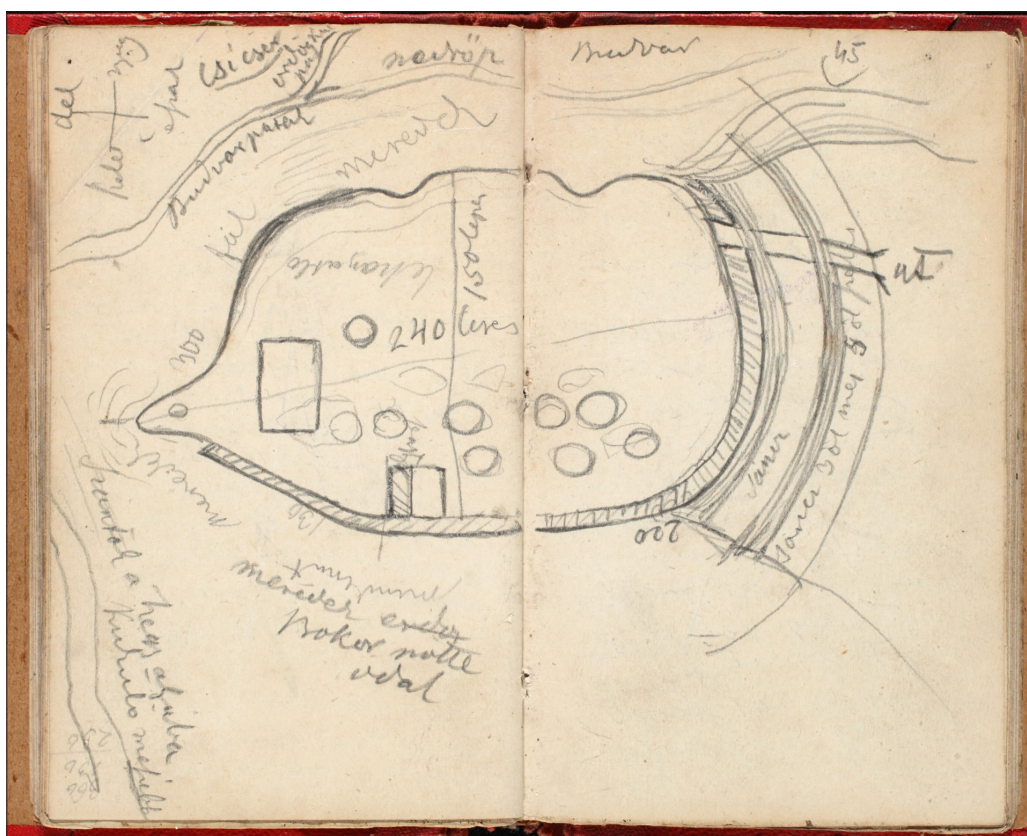
1. ábra „Ing-kútjába Szentábrahámon talált [bronz] csákány, eredeti nagyság”
(OSZK, Duod. Hung. 181, 8v-9r; 1:1, v. ORBÁN Balázs 1868, 120.)

2. ábra „Szentábrahám kisebb harangján e felirat” (OSZK, Duod. Hung. 181, 7v; vö. ORBÁN Balázs 1868, 120.)

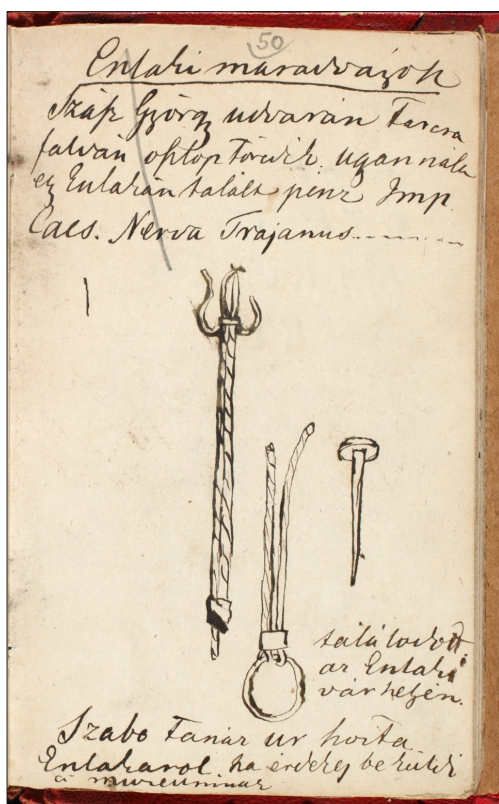
3. ábra A székelyudvarhelyi csicseri váracs „levél alakú, kelet- és nyugotra nező (!) csúcsokkal”
(OSZK, Duod. Hung. 181, 46v; közöletlen)

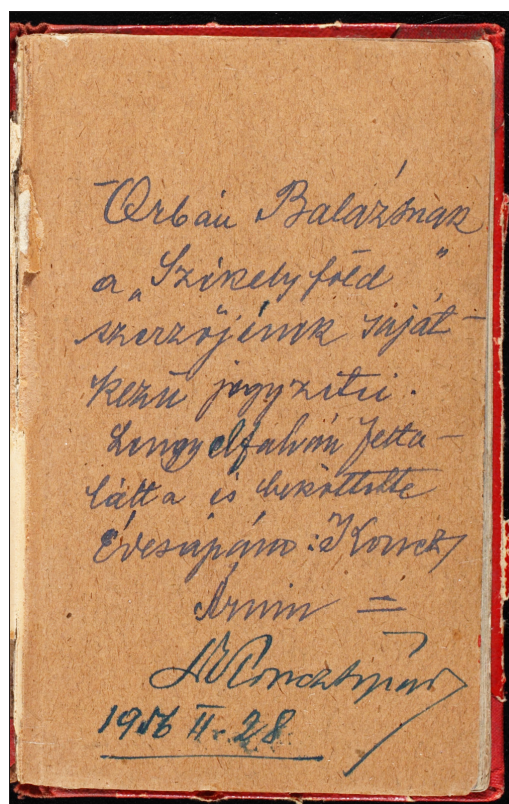
4. ábra Budvár (Székelyudvarhely) alaprajza (OSZK, Duod. Hung. 181, 44v–45r; vö. ORBÁN Balázs 1868, 61.)

5. ábra „A karácsonfalvi templom toronyalji főajtaján trachytból elcsapott háromlevelű [?]”
(OSZK, Duod. Hung. 181, 50r [a felirat], 58v [a rajz]; vö. ORBÁN Balázs 1868, 183.)

6. ábra „...találódott az enlakai vár helyén”
(OSZK, Duod. Hung. 181, 50r; közöletlen)

7. ábra OSZK, Duod. Hung. 181, elülső szennylap rectója a proveniencia- és possessori bejegyzésekkel

